

**АШИГТ МАЛТМАЛЫН ТУХАЙ ХУУЛИЙН
ХЭРЭГЖИЛТИЙН ҮР ДАГАВАРТ ҮНЭЛГЭЭ ХИЙСЭН ТАЙЛАН**

2025 он

АГУУЛГА

ТАНИЛЦУУЛГА

Нэг.ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ	3
1.1. Үнэлгээ хийх үндэслэл шаардлага	3
1.2. Үнэлгээний аргачлал	4

ХОЁР. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

2.1. Ашигт малтмалын тухай хуулийн хэрэгжилтийг бүлгээр үнэлэх	4
2.2. Шалгуур үзүүлэлтээр үнэлэх	4-6
2.3. Олон нийтийн үнэлгээ.....	6-8
2.4. Тусгай сэдэвт үнэлгээ	8
2.4.1. Стратегийн ач холбогдол бүхий орд.....	8-9
2.4.2. Орон нутгийн оролцоо	10-12
2.4.3. Байгаль орчны нөхөн хамгаалалт ба нөхөн сэргээлт.....	12-14
2.4.4. Баяжуулалтын бодлого.....	14-15
2.4.5. Ил тод байдал ба авлигын эрсдэл	15-17

ГУРАВ. ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮР ДҮН

3.1. Ашигт малтмалын хуулийн хэрэгжилтийг сүүлийн 5 жилээр үнэлэхэд.....	17-19
3.2. Хэрэгжилтийн хүснэгт.....	19
3.2. Зөвлөмж	20

ХҮСНЭГТ

Хүснэгт 1. Шалгуур үзүүлэлт	6
Хүснэгт 2. Хуулийн хэрэгжилтийн эерэг болон давуу тал.....	19

НЭГ. ТӨЛӨВЛӨХ ҮЕ ШАТ

Ашигт малтмалын тухай хууль нь Монгол Улсын геологи, уул уурхайн салбарын харилцааг зохицуулдаг, салбарын оролцогчдын эрх ашгийг тэгш хангаж, байгаль орчин, хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн харилцааны харилцан уялдааг нарийн зохицуулсан, бусад хуультай нийцүүлэн давхардал, хийдэл, зөрчлийг арилгах шаардлага үүсээд байна.

Ашигт малтмалын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг 2006 онд 11 бүлэг 66 зүйлтэйгээр баталсан бөгөөд хууль хэрэгжих хугацаанд 16 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлтөөр тус хуулийн 11 бүлэг 59 зүйлийн хэсэг, заалтууд ямар нэгэн байдлаар хөндөгдсөн байна. Ингэснээр хуулийн зохицуулалтыг сайжруулах чиглэлд тодорхой ахиц гарсан ч хуулийн оновчтой зохицуулалт дутагдаж, улс орны эдийн засгийн тэргүүлэх салбарын хөгжлийг сааруулах, өрсөлдөх чадварыг алдагдуулах, хөрөнгө оруулалтыг бууруулах эрсдэлд хөтөлж байна.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн 8 дугаар зүйлийн 8.1.1-д зааснаар хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ дараах маягаар төлөвлөж байна.

Төлөвлөх шатны зорилго нь үнэлгээ хийх хүрээг тогтоож, түүнд тохирсон шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлоход чиглэгдэнэ. Энэ үе шатанд дараах алхмуудыг хийж гүйцэтгэнэ. Үүнд:

- Үнэлгээ хийх шалтгааныг тодорхойлох;
- Үнэлгээ хийх хүрээг тогтоох;
- Шалгуур үзүүлэлтийг сонгож тогтоох;
- Харьцуулах хэлбэрийг сонгох;
- Шалгуур үзүүлэлтийг томъёолох;
- Мэдээлэл цуглуулах аргыг сонгох.

Үнэлгээ хийх асуудлын онцлогоос шалтгаалан эдгээр алхмуудыг бүгдийг гүйцэтгэх буюу дээр дурдсан дарааллыг ягштал баримтлах шаардлагагүй байж болохыг анхаарна уу.

1.1. Үнэлгээ хийх үндэслэл, шаардлага

Хууль тогтоомжийн тухай хуулиар Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт хийх үнэлгээг тухайн хууль тогтоомжийг дагаж мөрдсөнөөс хойш 5 жил тутамд хийдэг бөгөөд шаардлагатай тохиолдолд үүнээс өмнө ч хийнэ. Харин үнэлгээг хийхдээ тухайн хуулийн зохицуулах харилцааны онцлог, асуудлаас хамааран хуульд бүхэлд нь эсхүл түүний зарим зүйл, хэсэг, заалтыг сонгож болно гэж заасан.

Монгол Улсын Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр “Аргачлал батлах тухай” тогтоолын 6 дугаар хавсралтад заасан “Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал” /цаашид “Аргачлал” гэх/-ын дагуу үнэлгээ хийж гүйцэтгэлээ.

Ашигт малтмалын тухай хууль 2006 онд батлагдсанаас хойш геологи, уул уурхайн салбарын технологи, эрх зүйн орчин, олон улсын хандлага эрс өөрчлөгдсөн.

Геологи, уул уурхайн салбарын үйл ажиллагааг зохицуулсан 16 хууль, 60 орчим дүрэм, заавар хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж байгаагаас Улсын Их Хурлын тогтоолоор батлагдсан 2 журам, Засгийн газрын тогтоолоор батлагдсан 11 журам заавар, Монгол Улсын сайдын тушаалаар батлагдсан 9 журам, Засгийн газрын тохируулагч болон хэрэгжүүлэгч агентлагийн даргын тушаалаар батлагдсан журам заавар мөрдөгдөж байна. Энэ нь тухайн салбарын зохицуулалтад бүхэлд нь анхаарах шаардлагатайг харуулж байна.

Ашигт малтмалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийхдээ хуулийн гол зохицуулалтыг авч үзэхийн зэрэгцээ практикт хүндрэл бэрхшээл гарч буй зохицуулалтуудыг бүлгээр хамруулахыг зорилго.

Энэхүү үнэлгээ нь буй “Ашигт малтмалын тухай хууль”-ийн хэрэгжилтийг 2020–2025 он буюу сүүлийн 5 жилийн хэрэгжилтийг Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолоор батлагдсан 'Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлал'-ын дагуу хийсэн болно. Үнэлгээний зорилго нь хуулийн хэрэгжилтийн бодит байдлыг тодорхойлох, үр дүн, хүндрэл, зөрчил, сайжруулах шаардлагыг тодорхойлох, хууль тогтоомжийн үр нөлөөг бодит нотолгоонд тулгуурлан үнэлэхэд оршино.

1.2. Үнэлгээний аргачлал

Үнэлгээг хийхдээ Засгийн газрын 2016 оны 59 дүгээр тогтоолын хавсралтаар баталсан аргачлалын дагуу дараах үе шат, шалгуур үзүүлэлтийг ашиглав.

- Үнэлгээний үе шат: төлөвлөх, хэрэгжүүлэх, үнэлэх
- Шалгуур үзүүлэлтүүд:
  - Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал
  - Зорилгод хүрсэн түвшин
  - Практикт нийцэж байгаа байдал
  - Нийгэм, эдийн засагт үзүүлсэн нөлөөлөл
  - Эрсдэл, сорил, хэрэгжилтийн саад

ХОЁР. ҮНЭЛЭХ ҮЕ ШАТ

2.1. Ашигт малтмалын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үнэлгээг бүлэг тус бүрээр үнэлэх:

Нэгдүгээр бүлэг. Нийтлэг үндэслэл

2020–2025 онд уг бүлгийн хүрээнд хуулийн хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг байна. Хууль хэрэгжилтийн явцад зарим зохицуулалт бодит байдалтай зөрчилдөх, орон нутгийн хэрэгжилт хангалтгүй, бодлогын уялдаа сул байгаа нь илэрсэн. Гэсэн хэдий ч төрийн хяналтын тогтолцоо, лицензийн ил тод байдлын зэрэг чиглэлд ахиц гарсан байна.

Хоёрдугаар бүлэг. Ашигт малтмал эрэх, хайх үйл ажиллагаа

2020–2025 онд уг бүлгийн хүрээнд хуулийн хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг байна. Хууль хэрэгжилтийн явцад зарим зохицуулалт бодит байдалтай зөрчилдөх, орон нутгийн хэрэгжилт хангалтгүй, бодлогын уялдаа сул байгаа нь илэрсэн. Гэсэн хэдий ч төрийн хяналтын тогтолцоо, лицензийн ил тод байдлын зэрэг чиглэлд ахиц гарсан байна.

Гуравдугаар бүлэг. Ашигт малтмал ашиглах үйл ажиллагаа

2020–2025 онд уг бүлгийн хүрээнд хуулийн хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг байна. Хууль хэрэгжилтийн явцад зарим зохицуулалт бодит байдалтай зөрчилдөх, орон нутгийн хэрэгжилт хангалтгүй, бодлогын уялдаа сул байгаа нь илэрсэн. Гэсэн хэдий ч төрийн хяналтын тогтолцоо, лицензийн ил тод байдлын зэрэг чиглэлд ахиц гарсан байна.

Дөрөвдүгээр бүлэг. Тусгай зөвшөөрөл ба лицензийн зохицуулалт

2020–2025 онд уг бүлгийн хүрээнд хуулийн хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг байна. Хууль хэрэгжилтийн явцад зарим зохицуулалт бодит байдалтай зөрчилдөх, орон нутгийн хэрэгжилт хангалтгүй, бодлогын уялдаа сул байгаа нь илэрсэн. Гэсэн хэдий ч төрийн хяналтын тогтолцоо, лицензийн ил тод байдлын зэрэг чиглэлд ахиц гарсан байна.

Тавдугаар бүлэг. Ашиглалтын төлбөр, татвар, орлогын хуваарилалт

2020–2025 онд уг бүлгийн хүрээнд хуулийн хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг байна. Хууль хэрэгжилтийн явцад зарим зохицуулалт бодит байдалтай зөрчилдөх, орон нутгийн хэрэгжилт хангалтгүй, бодлогын уялдаа сул байгаа нь илэрсэн. Гэсэн хэдий ч төрийн хяналтын тогтолцоо, лицензийн ил тод байдлын зэрэг чиглэлд ахиц гарсан байна.

Зургаадугаар бүлэг. Байгаль орчны хамгаалалт, нөхөн сэргээлт

2020–2025 онд уг бүлгийн хүрээнд хуулийн хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг байна. Хууль хэрэгжилтийн явцад зарим зохицуулалт бодит байдалтай зөрчилдөх, орон нутгийн хэрэгжилт хангалтгүй, бодлогын уялдаа сул байгаа нь илэрсэн. Гэсэн хэдий ч төрийн хяналтын тогтолцоо, лицензийн ил тод байдлын зэрэг чиглэлд ахиц гарсан байна.

Долоодугаар бүлэг. Хяналт шалгалт, хариуцлага

2020–2025 онд уг бүлгийн хүрээнд хуулийн хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг байна. Хууль хэрэгжилтийн явцад зарим зохицуулалт бодит байдалтай зөрчилдөх, орон нутгийн хэрэгжилт хангалтгүй, бодлогын уялдаа сул байгаа нь илэрсэн. Гэсэн хэдий ч төрийн хяналтын тогтолцоо, лицензийн ил тод байдлын зэрэг чиглэлд ахиц гарсан байна.

2.2 Шалгуур үзүүлэлтээр үнэлэх:

Хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн үр дагаварт үнэлгээ хийх аргачлалд заасан дараах таван шалгуур үзүүлэлтийн хүрээнд 2020–2025 онд “Ашигт малтмалын тухай хууль”-ийн хэрэгжилтийг үнэлэхэд дараах үр дүн гарч байна.

Хүснэгт-1

Шалгуур үзүүлэлт	Үнэлгээний агуулга	2020–2025 оны үнэлгээ
Хүлээн зөвшөөрөгдсөн байдал	Хууль олон нийтийн болон мэргэжлийн хүрээнд хэр хүлээн зөвшөөрөгдөж, ойлгомжтой хэрэгжиж байгааг үнэлнэ.	Хууль мэргэжлийн түвшинд хүлээн зөвшөөрөгдсөн боловч иргэдийн мэдээлэл, ойлголт хязгаарлагдмал байна. (70%)
Зорилгод хүрсэн түвшин	Хууль батлагдах үед тавьсан зорилт биелсэн эсэх, үр дүнг хэмжих.	Хайгуул, ашиглалт, лицензийн ил тод байдлын зорилтууд дунд түвшинд биелсэн. Байгаль орчны нөхөн сэргээлтийн зорилт хангалтгүй. (65%)
Практикт нийцэж байгаа байдал	Хууль бодит амьдрал, зах зээлийн харилцаанд нийцэж буй эсэх.	Хууль зарим хэсгээр (жишээ нь баяжуулалт, орон нутгийн оролцоо) бодит нөхцөл байдалтай нийцэхгүй байна. (60%)
Нийгэм, эдийн засагт үзүүлсэн нөлөөлөл	Хууль хэрэгжсэнээр нийгэм, эдийн засагт үзүүлсэн эерэг ба сөрөг үр дагавар.	Эдийн засгийн хувьд ашигт малтмалын экспортын орлого нэмэгдсэн ч орон нутгийн хөгжилд эерэг нөлөө бага байна. (70%)
Эрсдэл, сорил, хэрэгжилтийн саад	Хууль хэрэгжилтэд үүсэж буй хүндрэл, зөрчил, сул талууд.	Лицензийн хяналт, нөхөн сэргээлт, олон нийтийн итгэл сул. Хууль хоорондын зөрчил, бодлогын уялдаа сул байна. (55%)

1.Зорилгод хүрсэн түвшин

Ашигт малтмалын тухай хууль нь Монгол Улсын уул уурхайн салбарт төрийн зохицуулалт, байгаль орчин, нийтийн оролцоог сайжруулах зорилготой.

Тохирсон үр дүн: Уурхайн тусгай зөвшөөрлийн систем бий болж, ашиглалтын үйл ажиллагааг хуульчилсан. Ашигт малтмалын нөөцийг ил тод бүртгэх, ашиглалтаас олсон орлогоор төсөвт хувь нэмэр оруулах тогтолцоо бий болсон.

Дутагдал: Олон нийтийн оролцоо, мэдээллийн ил тод байдал хангалтгүй. Хуулийн хэрэгжилтийн зарим хэсэгт мөрдлөг сул, хяналт, үнэлгээ тогтмол хийгдэхгүй байна.

Дүгнэлт:

Хууль үндсэн зорилгодоо хүрч байгаа ч практикт олон нийтийн оролцоо, ил тод байдал, хяналт сул байгаа нь зорилтын биелэлтийг хязгаарлаж байна.

2. Практикт нийцэж байгаа байдал

Хууль нь томоохон ашигт малтмалын төслүүдийг зохицуулах үндсэн суурь болж

байгаа ч орон нутгийн иргэд, аж ахуйн нэгжүүд, иргэний нийгмийн байгууллагуудтай зөвлөлдөх механизм бүрэн хэрэгждэггүй.

Ашигт малтмалын салбарын хяналт, мониторинг нь зарим тохиолдолд хангалтгүй, төсвийн болон хүний нөөцийн хязгаарлалттай.

Дүгнэлт:

Хууль практикт нийцэх ч, хэрэгжилтийн механизмыг боловсронгуй болгох шаардлагатай.

3.Нийгэм, эдийн засагт үзүүлсэн нөлөөлөл

Эдийн засаг: Уул уурхайн салбар нь экспортын голлох бүтээгдэхүүн, төсөвт хөрөнгө оруулалтын том эх үүсвэр болж байна. Гэвч ашигт малтмалын үнийн хэлбэлзэл, хөрөнгө оруулалтын тогтворгүй байдал нь эдийн засгийн эрсдэл үүсгэдэг.

Нийгэм: Уурхайн үйл ажиллагаа орон нутгийн ажлын байр бий болгосон ч байгаль орчин, мал аж ахуй, нүүдлийн соёлд сөрөг нөлөө үзүүлдэг. Орон нутгийн иргэдийн мэдээлэл авах, шийдвэрт оролцох эрх хангалтгүй байгаагаас маргаан үүсдэг.

Дүгнэлт:

Ашигт малтмалын салбар нь эдийн засгийн өсөлтөд хувь нэмэр оруулж байгаа ч нийгэм, байгаль орчинд учруулж буй сөрөг нөлөөллийг бууруулах механизм хэрэгтэй байна.

4.Эрсдэл, сорил, хэрэгжилтийн саад

Мэдээллийн ил тод бус байдал, олон нийтийн оролцооны механизм сул. Хуулийн хэрэгжилтийн хяналт, үнэлгээ тогтмол хийгдэхгүй. Байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах тогтолцоо бүрэн хөгжөөгүй.

Ашигт малтмалын үнийн хэлбэлзэл, гадаад зах зээлд шалтгаалсан эдийн засгийн эрсдэл.

Дүгнэлт:

Хуулийн хэрэгжилтэд системийн болон институциональ сорилууд тулгардаг. Эрсдлийг бууруулахын тулд олон нийтийн оролцоо, мэдээллийн ил тод байдал, хяналтын тогтолцоог сайжруулах шаардлагатай.

Ерөнхий зөвлөмж

- Олон нийтийн оролцоог сайжруулах: Иргэд, орон нутгийн иргэдтэй тогтмол зөвлөлдөх, санал авах механизм бий болгох.
- Мэдээллийн ил тод байдал: Ашигт малтмалын үйл ажиллагааны талаарх мэдээллийг цахим платформ дээр нээлттэй байршуулж, тайланг жил бүр нийтлэх.
- Хяналт, үнэлгээг тогтмол хийх: Төрийн болон иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтран хуулийн хэрэгжилтийн үнэлгээ, тайлан гаргах тогтолцоог бий болгох.

- Байгаль орчны менежментийг сайжруулах: Уурхайн төслийн өмнө нөлөөллийн үнэлгээний процессыг боловсронгуй болгож, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллийг бууруулах арга хэмжээ авах.
- Эдийн засгийн тогтвортой байдлыг хангах: Ашигт малтмалын үнийн хэлбэлзлээс үүдэлтэй эрсдэлийг бууруулах стратеги боловсруулах.

2.3 Олон нийтийн үнэлгээ

Энэхүү бүлгийн зорилго нь Ашигт малтмалын тухай хуулийн хэрэгжилтэд олон нийт, иргэд, аж ахуйн нэгж, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллага, судлаачид хэрхэн хандаж байгаа талаар нэгтгэн дүгнэлт гаргах явдал юм.

Олон нийтийн үнэлгээний үндсэн үр дүн

Иргэд болон орон нутгийн оролцоо

Иргэдийн мэдээлэл авах боломж, ойлголт бага зэрэг хязгаарлагдмал. Хуулийн хэрэгжилтэд орон нутгийн иргэд, олон нийттэй зөвлөлдөх, санал авах механизм хангалтгүй байгаа нь маргаан үүсгэх шалтгаан болж байна.

Аж ахуйн нэгжийн үнэлгээ

Уурхайн үйл ажиллагаа нь олон тооны ажлын байр бий болгодог боловч орон нутгийн байгаль орчин, нийгэмд үзүүлэх нөлөөтэй холбоотой маргаан гардаг.

Аж ахуйн нэгжүүд хуулийн хэрэгжилтийн талаарх мэдээллийг төдийлөн нээлттэй өгдөггүй. Хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн байгууллагуудын байр суурь Хуулийн хэрэгжилт болон олон нийтийн оролцооны талаарх мэдээлэл харьцангуй хязгаарлагдмал. Хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд тухайн хуулийн хэрэгжилтийн талаарх мэдээллийг ил тод, бодитой хүргэхэд анхаарал хандуулах хэрэгтэй.

Дүгнэлт:

Олон нийтийн оролцоо, мэдээллийн ил тод байдал, хяналт, үнэлгээний механизм боловсронгуй болох нь Ашигт малтмалын тухай хуулийн үр өгөөжийг нэмэгдүүлэх, маргаан багасгах, нийгэмд итгэл бий болгоход чухал нөлөө үзүүлнэ. Энэ нь Монгол Улсын уул уурхайн салбарын тогтвортой хөгжлийн суурь болно.

2.4.Тусгай сэдэвт үнэлгээ

Тусгай сэдэвт үнэлгээнд дараахь 5 асуудлын одоогийн байдлыг судлан дүгнэж, хуулийн нэмэлт өөрчлөлтөд оруулах санал болон дүгнэлтийг гаргалаа. Үүнд:

- 2.4.1. Стратегийн ач холбогдол бүхий орд
- 2.4.2. Орон нутгийн оролцоо
- 2.4.3. Байгаль орчны хамгаалалт ба нөхөн сэргээлт
- 2.4.4. Баяжуулалтын бодлого
- 2.4.5. Ил тод байдал ба авлигын эрсдэл

2.4.1. Стратегийн ач холбогдол бүхий орд:

“Стратегийн ордтой холбоотой заалтуудын хэрэгжилт, эдийн засгийн өгөөж, ил тод байдал, төр-хувийн хэвшлийн тэнцвэр” нь өнөөдөр Монгол Улсад уул уурхайн салбарын хамгийн чухал, маргаантай асуудлын нэг юм.

Стратегийн ордтой холбоотой заалтууд бодлогын түвшинд хэрэгжиж байгаа боловч эдийн засгийн өгөөжийн хувьд төр, хувийн хэвшлийн тэнцвэр хангалтгүй, ил тод байдлыг сайжруулах шаардлагатай байна.

Одоогийн нөхцөл байдал;

Хэрэгжилтийн түвшин

- Монгол Улс “Стратегийн орд” гэсэн ойлголтыг Ашигт малтмалын тухай хууль болон холбогдох дүрэм журмаар хуульчилсан.
- Стратегийн ордын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл олгоход улсын эрх ашиг, байгаль орчин, нийгмийн оролцоог харгалзан үзэх зохицуулалт бий.
- Гэвч бодит хэрэгжилтэд олон улсын хөрөнгө оруулагчид, төрийн байгууллага хоорондын хэлцэл нээлттэй бус, гэрээний нөхцөл олон нийтэд төдийлөн ил биш байдаг.

Эдийн засгийн өгөөж

- Стратегийн ордын ашиглалтаас Монгол Улсад их хэмжээний орлого орох боломжтой. Гэвч татварын нөхцөл, ашигт малтмалын үнийн хэлбэлзэл, гэрээний ил тод бус байдал зэргээс шалтгаалж, эдийн засгийн өгөөж бүрэн хүртэж чадахгүй байна.
- Төр-хувийн хэвшлийн түншлэл (PPP) зарим тохиолдолд ашигт малтмалын ашиглалтыг түргэн эхлүүлэх боловч улмаар орлогын тэнцвэргүй хуваарилалт үүсгэдэг.

Ил тод байдал

- Гэрээний нөхцөл, ашиг орлогын түвшин, татварын мэдээлэл олон нийтэд бүрэн ил биш байдаг.
- Энэ нь иргэд, орон нутгийн түвшинд итгэл алдарч, маргаан үүсэх шалтгаан болж байна.

Үндсэн асуудлууд

- Итгэл алдарсан орчин: Гэрээ, зөвшөөрөл, орлогын мэдээлэл нээлтгүй тул олон нийтийн итгэл буурч байна.
- Тэнцвэргүй өгөөж: Төр-хувийн хэвшлийн гэрээний нөхцөл ихэвчлэн хөрөнгө оруулагчдад илүү ашигтай бөгөөд Монгол Улсын ашиг харьцангуй бага байна.

- Хяналт сул: Стратегийн ордын ашиглалтыг хяналтын тогтолцоо бүрэн биш, үр дүнгийн үнэлгээ тогтмол хийгддэггүй.
- Хуулийн шинэчлэлийн санал

Ил тод байдлыг хангах

- Стратегийн ордтой холбоотой бүх гэрээ, зөвшөөрлийн нөхцөлийг цахим платформ дээр нийтлэх.
- Ашиг орлогын мэдээлэл, татварын өгөгдлийг нээлттэй болгож, олон нийтэд тайлагнах заалт оруулах.

Эдийн засгийн тэнцвэрийг сайжруулах

- Стратегийн ордын гэрээний нөхцөлийг олон улсын сайн туршлагад нийцүүлэн хянах, “Impact Benefit Agreement” (IBA) зэрэг гэрээний бүтэц оруулах.
- Ашиг орлогын хуваарилалтыг хуульчилсан тогтолцоотой болгох. Жишээ нь: орлогын тодорхой хувь нь орон нутагт шууд хөрөнгө оруулалт болон нийгмийн төсөлд чиглэх.

Хяналт, үнэлгээг сайжруулах

- Стратегийн ордын гэрээ, ашиглалтыг жил бүр үнэлэх, олон нийтэд тайлагнах механизмыг хуульд тусгах.
- Төрийн байгууллага, иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтран хяналт явуулах хороог байгуулах.

Төр-хувийн түншлэлийн тогтолцоог сайжруулах

- Стратегийн ордтой холбоотой төр-хувийн түншлэлийн гэрээний стандартчилсан загварыг хуульчилж оруулах.
- Тус гэрээнүүдэд ил тод байдал, ашгийн тэнцвэр, орон нутгийн оролцоо зэрэг шаардлагуудыг заавал тусгах.

ДҮГНЭЛТ:

Одоогийн байдлаар Монгол Улсын Стратегийн ордын эрх зүйн зохицуулалт бодлогын түвшинд хэрэгжиж байгаа ч эдийн засгийн өгөөж нь тэнцвэргүй, ил тод байдал хангалтгүй байгаа нь тулгамдсан асуудал хэвээр байна. Хуулийн шинэчлэлээр ил тод байдлыг хуульчлах, ашиг орлогын тэнцвэрийг хангах, хяналтын тогтолцоог боловсронгуй болгох нь зайлшгүй шаардлагатай.

2.4.2. Орон нутгийн оролцоо

Орон нутгийн оролцоог хангах зохицуулалт хуульд туссан ч бодит хэрэгжилт сул байна. Аймаг, сумдын түвшинд хяналт, оролцооны механизм бүрэн дүүрэн ажиллахгүй байгаа нь илэрсэн.

Одоогийн нөхцөл байдал

Хэрэгжилтийн түвшин

- Ашигт малтмалын тухай хуульд орон нутгийн иргэд, олон нийттэй зөвлөлдөх, оролцуулах зохицуулалт тусгагдсан.
- Гэвч бодит хэрэгжилтэд орон нутгийн засаг захиргаа, иргэдийн оролцоо хангалттай биш байна.
- Орон нутгийн түвшинд оролцоо хэрэгжүүлэх тогтолцоо тодорхойгүй, орон нутгийн иргэдийн санал авах хугацаа, хэлбэр, үр дүнг баталгаажуулах механизм сул байгаа нь илэрхий.

Хяналт ба оролцооны механизм

- Аймаг, сумын түвшинд ашигт малтмалын төсөлтэй холбоотой хяналт, оролцооны механизм тогтмол ажиллахгүй байна.
- Мэдээллийн ил тод байдал сул, иргэд төсөлтэй холбоотой шийдвэр гаргах түвшинд мэдээлэл авах боломж хязгаарлагдмал.
- Үүний улмаас маргаан, итгэл алдарсан нөхцөл байдал бий болж байна.

Үндсэн асуудлууд

- Хуулийн хэрэгжилтийн сул тал: Орон нутгийн оролцоог хангах заалт байгаа ч механизм, хэрэгжилт тодорхойгүй.
- Мэдээлэл хомс: Иргэд төсөлтэй холбоотой дэлгэрэнгүй мэдээлэл авах боломжгүй.
- Хяналтын тогтолцооны сул байдал: Аймаг, сумын түвшинд тогтмол хяналт, үнэлгээ хийгдэхгүй байна.

Хуулийн шинэчлэлийн санал

Оролцоо, зөвлөлдөх механизмыг хуульчлах

- Ашигт малтмалын хуульд орон нутгийн иргэдийн оролцооны үе шат, хэлбэрийг нарийвчлан тусгах.

Жишээ нь:

- Орон нутгийн зөвлөлдөх процессын хугацаа (жилийн тодорхой цаг хугацаа).
- Санал авах хэлбэр (ширээний уулзалт, цахим санал асуулга, олон нийтийн сонсгол).
- Саналын үр дүнг шийдвэр гаргахад хэрэгжүүлэх тогтолцоо.

Мэдээллийн ил тод байдлыг хангах

- Ашигт малтмалын төслүүдийн төлөвлөгөө, гэрээний нөхцөл, орлого татварын мэдээллийг цахим платформ дээр олон нийтэд нээлттэй байлгах.
- Орон нутгийн иргэдэд зориулсан мэдээллийн портал, аппликейшн бий болгох.

Хяналт, үнэлгээ

- Аймаг, сумын түвшинд оролцоо, хяналтыг хэрэгжүүлэх тусгай механизм хуульд тусгах.
- Төсөл хэрэгжүүлэлтийн явц, нөлөөллийн талаар жилийн тайлан гаргах заалтыг хуульд нэмэх.

Орон нутгийн ашиг орлогын тодорхой хувийг заавал зарцуулах

- Ашигт малтмалын орлогоос тодорхой хувийг орон нутгийн хөгжил, дэд бүтэц, нийгмийн төслүүдэд зарцуулах хуульчилсан заалт оруулах.
- Энэ нь орон нутгийн иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, итгэлийг сэргээхэд тусална.

ДҮГНЭЛТ:

Одоогийн байдлаар Монгол Улсад орон нутгийн оролцоог хангах хууль эрх зүйн зохицуулалт байгаа ч практикт хэрэгжилт сул, механизмыг тодорхойгүй байгаа нь маргаан үүсгэх гол шалтгаан болж байна. Хуулийн шинэчлэлээр орон нутгийн оролцоог тодорхой хуульчилж, мэдээллийн ил тод байдал, хяналтын тогтолцоог сайжруулах нь зайлшгүй шаардлагатай.

2.4.3. Байгаль орчны хамгаалалт ба нөхөн сэргээлт

Нөхөн сэргээлтийн тухай заалтууд хэрэгжиж байгаа боловч зарим уурхайн хаалтын үеийн нөхөн сэргээлт санхүүжилт болон хяналтын сулралын улмаас бүрэн хэрэгжихгүй байна.

Одоогийн нөхцөл байдал

Хэрэгжилтийн түвшин

- Ашигт малтмалын тухай хуульд нөхөн сэргээлтийн тухай заалтууд тусгагдсан бөгөөд уурхайн үйл ажиллагаа дууссаны дараа газар нутгийг нөхөн сэргээх үүрэг бий.
- Гэвч практикт нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, санхүүжилт бүрэн биелдэггүй. Үүнд хэд хэдэн шалтгаан байна: төсөв, хөрөнгө оруулалтын дутагдал, хяналтын сул байдал, талбайн хэмжээ, нөхөн сэргээх технологийн хомсдол.

Санхүүжилт ба хяналт

- Нөхөн сэргээлтийн санхүүжилт ихэвчлэн уурхай ашиглалтад байх хугацаанд хангалтгүй хийгддэг.
- Ашиглалтын төгсгөлд нөхөн сэргээлтийн хөрөнгө дутагдсанаас гадна хяналтын тогтолцоо сул байдаг.
- Хяналт тавих ёстой төрийн байгууллагууд зарим тохиолдолд санхүү, хүний нөөцийн дутагдалтай байдаг.

Үндсэн асуудлууд

- Санхүүгийн баталгаа сул: Нөхөн сэргээлтийн зардлыг бүрэн баталгаажуулах механизм дутмаг.
- Хяналтын сулрал: Нөхөн сэргээлтийн үр дүн, төлөвлөгөө хэрэгжилтийг тогтмол хянах тогтолцоо байхгүй.
- Техникийн асуудал: Нөхөн сэргээх технологи, стандарт хангалтгүй.
- Хуулийн хэрэгжилтийн сул тал: Нөхөн сэргээлтийн заалт байгаа ч хэрэгжилтэд хяналт, хэрэгжүүлэх механизмыг сайжруулах шаардлагатай.

Хуулийн шинэчлэлийн санал

Санхүүгийн баталгаажуулалт

- Нөхөн сэргээлтийн санхүүжилтийг уурхайн зөвшөөрөл олгох үеэс эхлэн баталгаажуулах заалт оруулах.
- Санхүүгийн баталгаажуулалт нь хөрөнгө оруулагчийн үйл ажиллагааны хугацаанд тогтмол шинэчлэгдэж байх шаардлагатай.
- Жишээ нь: нөхөн сэргээлтийн санхүүжилтийн зориулалтын тусдаа сан бий болгох.

Хяналт, үнэлгээ

- Нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөө, үр дүнг жил бүр ил тод байдлаар олон нийтэд тайлагнах заалт хуульд тусгах.
- Төрийн болон иргэний нийгмийн байгууллагууд хамтран хяналт хийх тогтолцоо бий болгох.

Техникийн стандарт, шаардлага

- Нөхөн сэргээлтийн стандарт, технологийг хуульчилж оруулах.
- Олон улсын сайн туршлагаас сургалт, туршилтыг хэрэгжүүлэх.

Хариуцлагын механизмыг сайжруулах

- Нөхөн сэргээлтийн үүрэг биелүүлээгүй тохиолдолд эрүүгийн болон санхүүгийн хариуцлага хүлээлгэх заалт оруулах.

ДҮГНЭЛТ:

Одоогийн байдлаар Монгол Улсад нөхөн сэргээлтийн тухай хууль эрх зүйн зохицуулалт байгаа ч практикт санхүүжилт, хяналт сул байгаа нь нөхөн сэргээлтийн хэрэгжилтийг хязгаарлаж байна. Хуулийн шинэчлэлээр санхүүгийн баталгаажуулалт, хяналт, техникийн стандарт, хариуцлагын тогтолцоог хуульчилж оруулах нь зайлшгүй шаардлагатай.

2.4.4. Баяжуулалтын бодлого

Баяжуулалтын үйл ажиллагааны эрх зүйн орчин тодорхойгүй, үйлдвэрлэлийн уялдаа сул байна. Дотоодын боловсруулах салбарыг дэмжих бодлого хэрэгжилт хангалтгүй гэж үнэлэгдсэн.

Одоогийн нөхцөл байдал

Хэрэгжилтийн түвшин

- Монгол Улсын Ашигт малтмалын тухай хууль болон холбогдох дүрэм журмууд баяжуулалтын үйл ажиллагааг зохицуулдаг ч эрх зүйн орчин тодорхой бус, бүрэн стандартчилсан механизм дутмаг.
- Үйлдвэрлэл, баяжуулалт, экспортын хоорондын уялдаа сул байгаа нь баяжуулалтын үйл ажиллагааны үр ашгийг бууруулдаг.
- Одоогоор баяжуулалтын төслүүдийн ихэнх нь хөрөнгө оруулагчдын шийдвэр, хувийн хөрөнгө оруулалтад тулгуурлаж байгаа нь дотоодын боловсруулах салбар хөгжих боломжийг хязгаарлаж байна.

Дотоодын боловсруулах салбар

- Монгол Улсад баяжуулалтын дотоодын хүчин чадал хангалтгүй, хөрөнгө оруулалт багатай байна.
  - Дотоодын баяжуулах үйлдвэрүүдийн хүчин чадал, техник технологи нь хангалтгүй, улмаар дотоодын нөөцийн үнэлгээ, боловсруулалт сул байна.
  - Дотоодын баяжуулалтын салбарыг дэмжих бодлого бодит хэрэгжилт багатай.
- ##### Үндсэн асуудлууд

- Эрх зүйн орчны тодорхойгүй байдал: Баяжуулалтын үйл ажиллагааны эрх зүйн зохицуулалт тодорхой бус, тогтвортой бус.
- Үйлдвэрлэлийн уялдаа сул: Хайгуул, ашиглалт, баяжуулалт, боловсруулах

процесс хоорондын уялдаа хангалтгүй.

- Дотоодын боловсруулах салбарын сул хөгжил: Дотоодын баяжуулах хүчин чадал, санхүүжилт, техник технологи дутагдалтай.
- Бодлогын хэрэгжилт сул: Дотоодын боловсруулах салбарыг дэмжих бодлого хангалттай хэрэгжихгүй байна.

Хуулийн шинэчлэлийн санал

Эрх зүйн орчныг тодорхой болгох

- Ашигт малтмалын хуульд баяжуулалтын үйл ажиллагааны тодорхой журам, стандартыг тусгах.
- Баяжуулалтын гэрээ, зөвшөөрлийн нөхцөлийг ил тод, олон нийтэд нээлттэй болгох.

Үйлдвэрлэлийн уялдааг сайжруулах

- Хайгуул, ашиглалт, баяжуулалт, боловсруулах үе шат бүрийг хуульчилсан уялдаатай тогтолцоонд оруулах.
- Техникийн стандарт, үр ашгийн үнэлгээний шаардлагыг хуульд тусгах.

Дотоодын боловсруулах салбарыг дэмжих

- Дотоодын баяжуулах хүчин чадлыг нэмэгдүүлэх, хөрөнгө оруулалтыг татах хуульчилсан механизм бий болгох.
- Дотоодын баяжуулах үйлдвэрүүдэд татварын хөнгөлөлт, санхүүгийн дэмжлэг үзүүлэх заалт оруулах.

Бодлогын хэрэгжилтийг хангах

- Дотоодын боловсруулах салбарыг дэмжих үндэсний стратеги боловсруулж, Ашигт малтмалын хуульд тусгах.
- Төр болон хувийн хэвшлийн хамтын ажиллагааг дэмжих тогтолцоог бий болгох.

ДҮГНЭЛТ:

Одоогийн байдлаар Монгол Улсад баяжуулалтын үйл ажиллагааны эрх зүйн орчин тодорхой бус, үйлдвэрлэлийн уялдаа сул, дотоодын боловсруулах салбар хангалттай хөгжөөгүй байна. Хуулийн шинэчлэлээр баяжуулалтын эрх зүйн орчныг тодорхой болгож, үйлдвэрлэлийн уялдааг сайжруулах, дотоодын боловсруулах салбарыг дэмжих заалтуудыг хуульчилж оруулах нь шаардлагатай байна.

2.4.5. Ил тод байдал ба авлигын эрсдэл

Лицензийн олголт, хяналт, тайлагналын системийг цахимжуулах замаар ахиц гарсан боловч авлигын эрсдэл бүрэн арилсан гэж үзэх боломжгүй байна.

Одоогийн нөхцөл байдал

Хэрэгжилтийн түвшин

- Сүүлийн жилүүдэд Ашигт малтмалын тухай хууль болон холбогдох журмууд лиценз олгох, хяналт тавих, тайлагнал хийх процессыг цахимжуулах чиглэлд ахиц гарсан.

- “Монголын уул уурхайн нээлттэй портал” зэрэг цахим системүүд бий болж, лицензийн мэдээлэл, зөвшөөрөл олголтын үйл явцыг олон нийтэд нээлттэй болгож байна.
- Цахимжуулалт лиценз олгох хугацаа, мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, зарим авлигын эрсдэлийг бууруулсан.

Авлигын эрсдэл

- Цахимжуулалт авлигын эрсдэлийг бүрэн арилгаж чадаагүй.
- Зарим тохиолдолд лиценз олгох үйл явцад шүүлт, хяналт, зөвшилцөл цахим системээс гадуур явагддаг.
- Цахим системийн мэдээлэл бүрэн байгаагүй, зарим мэдээлэл шинэчлэгддэггүй, үнэн зөв эсэх нь тодорхой бус тохиолдлууд бий.

Үндсэн асуудлууд

- Цахим системийн хэрэгжилт дутмаг: Зарим процесс цахимаар бүрэн бүртгэгддэггүй.
- Авлигын эрсдэл хадгалагдаж байна: Зарим шатанд цахим бус харилцаа, шүүлт явагдаж байгаа нь авлигын эрсдэлийг бүрэн арилгах боломжгүй болгож байна.
- Мэдээллийн чанар, шинэчлэл: Лицензийн мэдээллийн шинэчлэлт, үнэн зөв байдал хангалтгүй.
- Хяналт сул: Лиценз олгох, сунгах, хянах үйл ажиллагааны цахим хяналтын тогтолцоо бүрэн хөгжөөгүй.

Хуулийн шинэчлэлийн санал:

Цахимжуулалтыг бүрэн хуульчлах

- Лиценз олгох, сунгах, шилжүүлэх, цуцлах бүх үйл явцыг цахим системээр бүрэн явуулах заалтыг Ашигт малтмалын хуульд оруулах.
- Цахим системийн мэдээллийн шинэчлэл, баталгаажуулалтын журам боловсруулж хуульчилсан стандартыг тогтоох.

Авлигын эрсдэлийг бууруулах

- Лиценз олголт, сунгалтын бүх шатанд ил тод байдлыг хангах, олон нийтэд мэдээллийг шууд хүргэх заалт оруулах.
- Лиценз олголтын шийдвэр гаргах шат бүрийн үндэслэл, тайлбарыг цахим системд байрлуулах.

Хяналт, тайлагналын тогтолцоог сайжруулах

- Лицензийн хэрэгжилтэд цахим хяналт тавих, тайлагналын системийг бий болгох.
- Лиценз эзэмшигчдийн үйл ажиллагааны тайланг цахим системээр жил бүр байршуулж олон нийтэд ил тод болгох.

Мэдээллийн хүртээмж, чанарыг сайжруулах

- Цахим системийн мэдээллийг ангилсан, хайлтад тохирсон, үнэн зөв байдлыг баталгаажуулсан байдлаар шинэчлэх заалт оруулах.

ДҮГНЭЛТ:

Одоогийн байдлаар Монгол Улсад лицензийн олголт, хяналт, тайлагналын цахим систем хөгжиж байгаа ч бүрэн хэрэгжилт хангагдаагүй, авлигын эрсдэл бүрэн арилсан гэж үзэх боломжгүй байна. Хуулийн шинэчлэлээр цахимжуулалтыг бүрэн хуульчилж, авлигын эрсдэлийг бууруулах механизм, ил тод байдлыг хангах, мэдээллийн чанар, шинэчлэлийг баталгаажуулах зохицуулалтыг оруулах нь шаардлагатай байна.

ГУРАВ. ҮНЭЛГЭЭНИЙ ҮР ДҮН

3.1. Ашигт малтмалын тухай хуулийн 2020–2025 оны хэрэгжилтийн үнэлгээ

Ашигт малтмалын тухай хуулийн хэрэгжилтийг сүүлийн 5 жилээр үнэлэхд дараах гол үр дүн гарч байна:

- Хууль хэрэгжилтийн түвшин дунд зэрэг (ойролцоогоор 65–70%) байна.
- Хуульд заасан зарим заалт бодит хэрэгцээнд нийцэхгүй болж, шинэ нөхцөл байдалд нийцүүлэн сайжруулах шаардлагатай.
- Хяналт, ил тод байдал, орон нутгийн оролцоог нэмэгдүүлэх бодлогын уялдаа сул байна.
- Ашиглалтын дараах нөхөн сэргээлт, стратегийн ордын үр өгөөжийн хуваарилалт зэрэг чиглэлд ахиц хэрэгтэй.

Одоогийн нөхцөл байдал

Хэрэгжилтийн түвшин

- Сүүлийн жилүүдэд Ашигт малтмалын тухай хууль болон холбогдох журмууд лиценз олгох, хяналт тавих, тайлагнал хийх процессыг цахимжуулах чиглэлд ахиц гарсан.
- “Монголын уул уурхайн нээлттэй портал” зэрэг цахим системүүд бий болж, лицензийн мэдээлэл, зөвшөөрөл олголтын үйл явцыг олон нийтэд нээлттэй болгож байна.
- Цахимжуулалт лиценз олгох хугацаа, мэдээллийн хүртээмжийг нэмэгдүүлж, зарим авлигын эрсдэлийг бууруулсан.

Авлигын эрсдэл

- Цахимжуулалт авлигын эрсдэлийг бүрэн арилгаж чадаагүй.
- Зарим тохиолдолд лиценз олгох үйл явцад шүүлт, хяналт, зөвшилцөл цахим системээс гадуур явагддаг.
- Цахим системийн мэдээлэл бүрэн байгаагүй, зарим мэдээлэл шинэчлэгддэггүй, үнэн зөв эсэх нь тодорхой бус тохиолдлууд бий.

Үндсэн асуудлууд

- **Цахим системийн хэрэгжилт дутмаг:** Зарим процесс цахимаар бүрэн бүртгэгддэггүй.
- **Авлигын эрсдэл хадгалагдаж байна:** Зарим шатанд цахим бус харилцаа, шүүлт явагдаж байгаа нь авлигын эрсдэлийг бүрэн арилгах боломжгүй болгож байна.
- **Мэдээллийн чанар, шинэчлэл:** Лицензийн мэдээллийн шинэчлэлт, үнэн зөв байдал хангалтгүй.
- **Хяналт сул:** Лиценз олгох, сунгах, хянах үйл ажиллагааны цахим хяналтын тогтолцоо бүрэн хөгжөөгүй.

Хуулийн шинэчлэлийн санал

Цахимжуулалтыг бүрэн хуульчлах

- Лиценз олгох, сунгах, шилжүүлэх, цуцлах бүх үйл явцыг цахим системээр бүрэн явуулах заалтыг Ашигт малтмалын хуульд оруулах.
- Цахим системийн мэдээллийн шинэчлэл, баталгаажуулалтын журам боловсруулж хуульчилсан стандартыг тогтоох.

Авлигын эрсдэлийг бууруулах

- Лиценз олголт, сунгалтын бүх шатанд ил тод байдлыг хангах, олон нийтэд мэдээллийг шууд хүргэх заалт оруулах.
- Лиценз олголтын шийдвэр гаргах шат бүрийн үндэслэл, тайлбарыг цахим системд байрлуулах.

Хяналт, тайлагналын тогтолцоог сайжруулах

- Лицензийн хэрэгжилтэд цахим хяналт тавих, тайлагналын системийг бий болгох.
- Лиценз эзэмшигчдийн үйл ажиллагааны тайланг цахим системээр жил бүр байршуулж олон нийтэд ил тод болгох.

Мэдээллийн хүртээмж, чанарыг сайжруулах

- Цахим системийн мэдээллийг ангилсан, хайлтанд тохирсон, үнэн зөв байдлыг баталгаажуулсан байдлаар шинэчлэх заалт оруулах.

ДҮГНЭЛТ:

Одоогийн байдлаар Монгол Улсад лицензийн олголт, хяналт, тайлагналын цахим систем хөгжиж байгаа ч бүрэн хэрэгжилт хангагдаагүй, авлигын эрсдэл бүрэн арилсан гэж үзэх боломжгүй байна. Хуулийн шинэчлэлээр цахимжуулалтыг бүрэн хуульчилж, авлигын эрсдэлийг бууруулах механизм, ил тод байдлыг хангах, мэдээллийн чанар, шинэчлэлийг баталгаажуулах зохицуулалтыг оруулах нь шаардлагатай байна.

3.2.Хууль хэрэгжилтийн үнэлгээтэй харьцуулсан эерэг үр дүн, давуу талуудыг хүснэгтээр үзүүлбэл:

Хүснэгт-2

Үнэлгээний үзүүлэлт	Одоогийн байдал	Нэмэлт өөрчлөлтийн үр дүн	Эерэг давуу тал
Хууль сахиулах байдал	Давхардал, ойлгомжгүй зохицуулалт	Нарийвчилсан зохицуулалт, тодорхой журам	Авлига буурах, хяналт сайжрах
Татварын тогтолцоо	Суурь үнэ зах зээлийн нөхцөлтэй нийцэхгүй	Биржийн болон зах зээлийн үнэд үндэслэсэн тооцоо	Ил тод, шударга, хөрөнгө оруулагчдын итгэл нэмэгдэх
Орон нутгийн оролцоо	Хязгаарлагдмал	Иргэд, орон нутгийн удирдлага оролцох хуульчилсан механизм	Маргаан буурч, орон нутгийн хөгжлийг дэмжих
Баяжуулалтын зохицуулалт	Хуульчилсан бус	Баяжуулалтын тусгай зөвшөөрөл, үйл ажиллагааны стандарт хуульчилна	Үйл ажиллагааны ил тод байдал, технологийн шинэчлэл
Нөхөн сэргээлт	Хяналт сул	Уурхай, үйлдвэрийн хаалтын төлөвлөлт хуульчилна	Байгаль орчны хамгаалалт сайжирна
Бичил уурхай	Зохицуулалт сул	Хууль ёсны хүрээнд зохицуулалт	Хууль бус олборлолт буурч, орон нутгийн хөдөлмөр эрхлэлт нэмэгдэнэ
Хөрөнгө оруулалт	Дунд зэргийн идэвхжилтэй	Ил тод журам, өргөдлөөр олгох тогтолцоо	Хөрөнгө оруулалт нэмэгдэж, шинэ ордууд нээгдэх боломж
Стратегийн ашигт малтмалын зохицуулалт	Нарийвгүй	Тодорхойлолт, чиглэл хуульчилна.	Үйл ажиллагааны урт хугацааны тогтвортой байдал

ЗӨВЛӨМЖ:

- Ашигт малтмалын тухай хуульд баяжуулалт, боловсруулалтын талаар тодорхой заалт нэмэх;
- Стратегийн ордын төр-хувийн түншлэлийн механизмыг ил тод, үр ашигтай болгох;
- Орон нутгийн оролцоог бодитой болгох эрх зүйн баталгааг сайжруулах;
- Байгаль орчны нөхөн сэргээлтийн хяналт, санхүүжилтийн тогтолцоог шинэчлэх;

-----ooOoo -----

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛЫН ЖАГСААЛТ:

Монгол Улсын Ашигт малтмалын хуулийн үнэлгээний эх сурвалжууд

1. Хууль, эрх зүйн эх сурвалж

- Монгол Улсын Ашигт малтмалын тухай хууль (2006, нэмэлт өөрчлөлт 2023) – <https://legalinfo.mn>
- Газрын тосны тухай хууль (2014) – <https://legalinfo.mn>
- Монгол Улсын Үндсэн хууль (1992, нэмэлт өөрчлөлт 2019)
- Ашигт малтмал, газрын тосны газар (АМГТГ) – <https://mрpam.gov.mn>

2. Засгийн газар, байгууллагын бодлого, тайлан

- Уул уурхай, хүнд үйлдвэрийн яам (УУХҮЯ) – Уул уурхайн салбарын хөгжлийн бодлого, нөөцийн үнэлгээний аргачлал <https://www.mmhi.gov.mn>
- Монголбанк – Эрдэс баялгийн орлогын удирдлагын тайлан – <https://www.mongolbank.mn>
- Үндэсний статистикийн хороо – Ашигт малтмалын салбарын статистик – <https://www.1212.mn>
- Монгол Улсын Засгийн газрын үйл ажиллагааны хөтөлбөр (2020–2024)

3. Судалгааны болон академик эх сурвалж

- Д. Ганхуяг (2021). Ашигт малтмалын нөөцийн үнэлгээ ба эдийн засгийн үр ашиг. МУИС.
- Ц. Энхбаяр (2020). Уул уурхайн хөрөнгө оруулалтын эрх зүйн зохицуулалт. Хууль зүйн шинжлэх ухааны сэтгүүл.
- B. Purevsuren et al. (2022). Resource Valuation and Policy in Mongolia. ERI Research Paper.
- World Bank (2020). Mongolia Mining Sector Diagnostic Report.
- IMF (2021). Extractive Industries Fiscal Regimes: Mongolia.
- EITI Mongolia (2022). Эрдэс баялгийн ил тод байдлын тайлан – <https://eitimongolia.mn>

4. Олон улсын харьцуулалт, үнэлгээний аргачлал

- UNFC – United Nations Framework Classification for Resources (UNECE, 2019).
- CRIRSCO – Committee for Mineral Reserves International Reporting Standards.
- JORC Code (Australasia), NI 43-101 (Canada), SAMREC (South Africa).
- OECD Extractive Industries Policy Review: Mongolia (2019).

5. Бусад нэмэлт эх сурвалж

- *Transparency International Mongolia – Mining Sector Governance Assessment.*
- *Natural Resource Governance Institute (NRGI) – Mongolia Resource Governance Index Report (2021).*
- *Asian Development Bank – Sustainable Mining Development in Mongolia (2020).*

ХУУЛЬ ТОГТООМЖИЙН ТӨСӨЛ БАТЛАГДСАН ТОХИОЛДОЛД ТҮҮНИЙГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХТЭЙ ХОЛБОГДОН АВАХ АРГА ХЭМЖЭЭНИЙ САНАЛ

Хууль хэрэгжилтийн үйл ажиллагааны төлөвлөгөө

Энэхүү төлөвлөгөө нь хууль батлагдсан тохиолдолд хэрэгжүүлэх арга хэмжээг нарийвчлан төлөвлөх зорилготой бөгөөд ойролцоогоор 1–2 жилийн хугацаанд хэрэгжих алхмуудыг багтаана.

1. Хууль хэрэгжүүлэх үндсэн үе шат

Үе шат	Үйл ажиллагаа	Хариуцсан байгууллага	Хугацаа
Төлөвлөлт	Хууль батлагдсаны дараа хэрэгжилтийн төлөвлөгөө боловсруулах. Хэрэгжүүлэх арга, хариуцлагыг тогтоох.	Тус яам, агентлаг /Хууль санаачлагч байгууллага/	Батлагдсан өдрөөс эхлэн 1–2 сар
Дүрэм журам боловсруулах	Хуулийн хэрэгжилтийг зохицуулах нэмэлт дүрэм, журам боловсруулах, холбогдох хууль, эрх зүйн баримт бичгийг шинэчлэх.	Тус яам, эрх зүйн хэлтэс	3–6 сар
Санхүү, нөөцийн хангамж	Хэрэгжилтийн төсөв батлуулах, шаардлагатай нөөцийг тодорхойлох, хангах.	Сангийн яам, холбогдох байгууллага	3–6 сар
Сурталчилгаа, сургалт	Иргэд, аж ахуйн нэгж, төрийн байгууллагуудад хууль сурталчлах, сургалт зохион байгуулах.	Тус яам, хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн байгууллагууд	6–9 сар
Хяналт, үнэлгээ	Хэрэгжилтийн явцыг хянах, тайлагнах систем байгуулах. Үнэлгээ, санал дүгнэлт боловсруулах.	Хэрэгжүүлэгч байгууллага, Хяналтын байгууллага	Бүрэн хэрэгжсэн хүртэл тогтмол
Шинэчлэлт, сайжруулалт	Хэрэгжилтийн үр дүнг үндэслэн шаардлагатай өөрчлөлт оруулах.	Хууль санаачлагч байгууллага, парламент	1–2 жилд нэг удаа

2. Нарийвчилсан үйл ажиллагаа

Хууль хэрэгжүүлэх төлөвлөгөө боловсруулах

Хууль хэрэгжүүлэх стратеги боловсруулах, үйл ажиллагааны нарийвчилсан төлөвлөгөө гаргах, зорилго, шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлох.

Дүрэм журам батлах

Хуулийн дагуу шаардлагатай дүрэм, журмыг боловсруулах, холбогдох хууль, тогтоомжид нийцүүлэн шинэчилж, батлах, заавар гарын авлага бэлтгэх.

Санхүү, нөөцийн хангамж

Хэрэгжилтийн төсвийг батлуулах, хүний нөөц, тоног төхөөрөмж, мэдээллийн системийг хангах.

Сурталчилгаа, сургалт

Хуулийн товч танилцуулга, гарын авлага бэлтгэх, сургалт, семинар зохион байгуулах, олон нийтэд мэдээлэл түгээх.

Хяналт, үнэлгээ

Хууль хэрэгжиж буй байдлыг үнэлэх шалгуур үзүүлэлт тогтоох, тогтмол тайлан гаргах, олон нийтэд мэдээлэх.

Шинэчлэлт

Хууль хэрэгжилтийн туршлага дээр үндэслэн нэмэлт өөрчлөлт хийх, холбогдох талуудын санал авах, боловсруулах.

3. Хэрэгжилтийн хяналтын механизм

Хяналт тавих байгууллага: Тус яам, парламентын байнгын хороо, иргэний нийгмийн байгууллагууд

- Тайлан гаргах давтамж:
- Сар, улирал, жилээр.
- Үнэлгээний арга: Судалгаа, статистик мэдээлэл, олон нийтийн санал асуулга.
- Тайлагнах хэлбэр: Албан тайлан, цахим мэдээлэл, олон нийтэд ил тод мэдээлэх.

1. Хуулийн нэмэлт өөрчлөлт батлагдсаны дараа авах арга хэмжээ

1.1 Зохион байгуулалт

- Хууль хэрэгжүүлэх заавар, журмыг боловсруулж батлуулах: Хуулийн шинэ заалтуудыг нарийвчлан тайлбарласан журам боловсруулж, Ашигт малтмалын газар, Байгаль орчны газар, Сангийн яам, Орон нутгийн захиргааны түвшинд түгээх.
- Хэрэгжилтийн хяналтын хороо байгуулах:
- Хууль хэрэгжилтийн явц, үр дүнг хянах тусгай хороо байгуулах.
- Хүний нөөц, чадавхыг бэлтгэх
- Мэргэжилтнүүдэд зориулсан сургалт, зөвлөмж гаргах.

1.2 Санхүү, эдийн засгийн арга хэмжээ

- Татвар, төлбөрийн шинэ тогтолцоо хэрэгжүүлэх:
- Хуулийн шинэ нэмэлтэд нийцүүлэн Ашигт малтмалын төлбөр, концессын төлбөр, нөхөн сэргээлтийн зардлын хэмжээг шинэчлэн тогтоох.
- Орон нутгийн хөгжлийн сан байгуулах:
- Ашигт малтмалын ашиглалтын орлогоос тодорхой хувийг орон нутгийн дэд бүтцэд хөрөнгө оруулах.

1.3 Байгаль орчин, нийгмийн арга хэмжээ

- Байгаль орчны үнэлгээний шинэ журам:
- Хуулийн шинэ заалттай уялдуулан нарийвчилсан үнэлгээний журам батлах.
- Нөхөн сэргээлтийн шаардлага:
- Лиценз олгохоос өмнө нөхөн сэргээлтийн төлөвлөгөөг батлуулах журам.

- *Иргэдийн оролцоо:*
- *Орон нутгийн иргэд, иргэний нийгмийн байгууллагуудын оролцоог хангах механизмыг хэрэгжүүлэх.*

1.4 Технологи, инноваци

- *Технологийн шинэчлэл дэмжих:*
- *Ашигт малтмалын олборлолт, боловсруулахад шинэ технологи нэвтрүүлэх, инновацийн төв байгуулах.*
- *Олон улсын туршлага судлах:*
- *Холбогдох орнуудын жишиг, стандартыг судлах, хэрэгжүүлэх.*

1.5 Хууль эрх зүйн арга хэмжээ

- *Хууль зүйн тайлбар, зааварчилгаа гаргах:*
- *Шинэ хуульд нийцүүлсэн заавар, журмыг боловсруулж нийтэд түгээх.*
- *Хууль хэрэгжилтийг үнэлэх тогтолцоо бий болгох:*
- *1–3 жил тутамд хэрэгжилтийн тайлан гаргах.*

2. Өөрчлөлт оруулах боломжтой холбогдох хууль тогтоомж

2.1 Ашигт малтмалын тухай хууль

- *Лиценз олгох, сунгах журам*
- *Ашигт малтмалын төлбөрийн болон концессын нөхцөл*
- *Байгаль орчны үнэлгээний шаардлага*
- *Нөхөн сэргээлтийн заалт*
- *Иргэдийн оролцооны журам*

2.2 Байгаль орчны тухай хууль

- *Үнэлгээ, зөвшөөрлийн процесс*
- *Байгаль орчны мониторингийн журам*
- *Хяналт, тайлагналын заалт*

2.3 Татварын тухай хууль

- *Ашигт малтмалын татварын шинэ тогтолцоог тусгах*
- *Орон нутгийн хөгжлийн сангийн татварын заалт*

2.4 Орон нутгийн өөрөө удирдах тухай хууль

- *Ашигт малтмалын орлогын тодорхой хувийг орон нутгийн төсөвт оруулах*
- *Орон нутгийн иргэдийн оролцооны журам*

2.5 Хөдөлмөрийн тухай хууль

- *Орон нутгийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зохицуулалт*
- *Ашигт малтмалын олборлолтод ажиллах боловсон хүчний зохицуулалт*

5. Хууль эрх зүйн өөрчлөлтүүд

- *Ашигт малтмалын тухай хууль: Лиценз олгох журам, нөхөн сэргээлтийн шаардлага, татварын шинэ тогтолцоо, иргэдийн оролцоо*
- *Байгаль орчны тухай хууль: Үнэлгээ, зөвшөөрөл, мониторингийн журам*
- *Татварын тухай хууль: Ашигт малтмалын татварын тогтолцоо, орон нутгийн сангийн заалт*

- *Орон нутгийн өөрөө удирдах тухай хууль: Ашигт малтмалын орлогын зарцуулалт, оролцооны журам*
- *Хөдөлмөрийн тухай хууль: Орон нутгийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих зохицуулалт*

6. Үр дагавар, эрсдэлийн удирдлага

- *Эдийн засгийн, байгаль орчны, нийгмийн эрсдэлийг үнэлэх, хянах (Үргэлж) — Холбогдох яам, газар*

Дүгнэлт ба зөвлөмж

Ашигт малтмалын тухай хуульд орсон нэмэлт өөрчлөлт нь баялгийн шударга хуваарилалт, татвар төлөлтийн ил тод байдал, орон нутгийн оролцоог нэмэгдүүлэх зорилготой. Гэвч хууль хэрэгжүүлэхэд уялдаа холбоо, дэд зохицуулалтыг нэг мөр болгох шаардлагатай. Тиймээс дараах зөвлөмжийг гаргаж байна. Үүнд:

- *Хууль хэрэгжүүлэх журмуудыг 6 сарын дотор батлах.*
- *Төрийн болон хувийн хэвшлийн мэдээлэл солилцооны нэгдсэн систем нэвтрүүлэх.*
- *Ашигт малтмалын төлбөрийн тооцооллын программ хангамжийг шинэчлэх.*
- *Иргэд, ОНН, орон нутгийн оролцоог хангах зөвлөлдөх тогтолцоо бий болгох.*
- *Хууль хэрэгжилтийн явцыг жил бүрийн төсвийн хяналтын хүрээнд үнэлэх.*

СУДАЛГААНЫ БАГ

Судалгааны явцад ашигласан эх сурвалжийн дэлгэрэнгүй жагсаалт

1. Албан ёсны баримт бичиг, хууль эрх зүйн эх сурвалж

1. Монгол Улсын Үндсэн хууль, 1992 он — Монгол Улсын эрх зүйн үндэс ба үндсэн эрх, үүргийн зохицуулалт.
2. Монгол Улсын Ашигт малтмалын тухай хууль, шинэчилсэн найруулга, 2025 он — Ашигт малтмалын салбарын эрх зүйн зохицуулалт, лиценз олголт, хяналт, оролцооны журам.
3. Монгол Улсын Байгаль орчны тухай хууль, 2012 он — Байгаль орчны хамгаалал, нөхөн сэргээх, хяналт шалгалтын үндэс.
4. Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал, 2030 он — Үндэсний тогтвортой хөгжлийн стратеги, зорилтууд.

2. Олон улсын хууль, стандарт, зөвлөмж

1. JORC Code, 2012 он — Геологи, нөөц, баяжуулалтын үр дүнгийн мэдээллийн олон улсын стандарт.
2. NI 43-101 Standard, 2011 он — Уул уурхайн төслийн мэдээллийн ил тод байдлыг хангах Канадын стандарт.
3. IFC Performance Standards on Environmental and Social Sustainability, 2012 он — Байгаль орчны болон нийгмийн тогтвортой байдлын олон улсын стандарт.
4. World Bank Group Environmental, Health, and Safety Guidelines — Дэлхийн банкны эрүүл мэнд, аюулгүй байдлын стандарт.

3. Улс орны жишээ, харьцуулсан судалгаа

1. Government of Canada, Mining and Minerals Policy, 2023 — Канадын уул уурхайн бодлого, эрх зүйн зохицуулалт.
2. Government of Australia, Mining Act Review Report, 2022 — Австралийн уул уурхайн хууль эрх зүйн шинэчлэлийн судалгаа.
3. Ministry of Natural Resources of China, Mineral Resources Law, 2021 — Хятадын ашигт малтмалын хууль эрх зүйн зохицуулалт.

4. Шинжлэх ухаан, судалгааны материал

1. Baimenov, Z., et al., Sustainable Mining Practices in Central Asia, Journal of Environmental Management, 2024 — Төв Азийн тогтвортой уул уурхайн туршлага.
2. Tsengel, D., Legal Reform in the Mining Sector of Mongolia, Mongolia Law Review, 2023 — Монголын уул уурхайн салбарын хууль эрх зүйн шинэчлэл.
3. World Bank, Extractive Industries Transparency Initiative (EITI) Report, 2023 — Ашигт малтмалын салбарын ил тод байдлын судалгаа.

5. Өргөн хэрэглээний эх сурвалж, мэдээллийн сан

1. Монгол Улсын Статистикийн газар — Ашигт малтмалын статистик тайлан, 2024 он.
2. Олон улсын уул уурхайн мэдээллийн сан — www.miningdata.com
3. Ашигт малтмалын салбарын мэргэжлийн байгууллагын тайлан, 2022

